

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 9, Sayı 25, Kasım 2022 / Volume 9, Issue 25, November 2022

16. ASIR ŞAİRLERİNDEN ŐDİ'NİN MÂCERÂ-YI MÂH MESNEVİSİNDE MANİSA TASVİRLERİ

*Manisa Descriptions In The Mâcerâ-yı Mâh Masnevis Of Ődî, A Poet Of The
16th Century*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 14.08.2022
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 15.11.2022
Sayfa/ Pages : 453-462
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2022.222>

Mehmet Sait ÇALKA

(Doç. Dr.), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize / Türkiye, e-mail:
calkamehmetsait@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3657-9387>

Atıf/Citation

Çalka, Mehmet Sait, "16. Asır Şairlerinden Ődî'nin Mâcerâ-yı Mâh Mesnevisinde Manisa Tasvirleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9/25, 2022, s. 453-462.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 9, Sayı 25, Kasım 2022.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 9, Issue 25, November 2022.

ISSN: 2148-5704

16. ASIR ŞAİRLERİNDEN ÜDÎ'NİN MÂCERÂ-YI MÂH MESNEVİSİNDE MANİSA TASVİRLERİ

Manisa Descriptions In The Mâcerâ-yı Mâh Masnevis Of Üdî, A Poet Of The 16th Century

Mehmet Sait ÇALKA

Öz: 16. asırda Sultan II. Selim ile Şehzade Murad devrinde bir köle olarak yaşadığı bilinen Üdî'nin hayatı hakkında elimizde çok sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Kendisi hakkındaki bilgiler otobiyografik bir eser niteliği taşıyan *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde verdiği bilgilerden ibarettir. Manisa'da Şehzade Selim'in yanında bulunmuş olan Üdî, sebebi tam olarak bilinmeyen bir durumundan dolayı Şehzade Selim'in gözünden düşmüş, görevinden uzaklaştırılmış ve itibarını kaybetmiştir. Yakın arkadaşlarından da beklediği dostluğu göremeyince Manisa'yı terk etmiş ve bir arkadaşıyla birlikte Kahire'ye giderek bir müddet orada kalmıştır. Üdî, daha sonra Şehzade Bayezid'le savaşmak için kölelerini toplayan Şehzade Selim'in emriyle Manisa'ya dönmek için Kahire'den ayrılmış, Şam ve Halep'e uğramış, daha sonra Konya yolundan Manisa'ya dönmüştür. Üdî'nin tespit edilmiş tek eseri, Sultan II. Selim ile Şehzade Murad'ı yani "mihr ile mâh"ı da vasfetmek arzusuyla II. Selim adına 1567-68'te tamamladığı ve başkahraman olan kendisinin başından geçen bir aşk macerasını anlattığı *Mâcerâ-yı Mâh* adlı eserdir. Üdî'nin bu eseri, şairin hem sergüzeştini ortaya koyması hem de uğradığı ve kaldığı şehirlerin tasvirlerini yapması açısından oldukça kıymetlidir. Bu çalışmada, Manisa'ya girişinden itibaren Üdî tarafından hayran kalınan Manisa'nın güzellikleri başta olmak üzere, Manisa'da kayıp saray olarak bilinen Şehzade Sarayı'nın, Sultan Camii'nin ve şehrin çeşitli yerlerinde bulunan gül bahçelerinin ne şekilde tasvir edildiği üzerinde durulacaktır. Böylece 16. asır Manisa'sının Üdî'nin gözünden panoraması çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 16. asır, Üdî, Mâcerâ-yı Mâh, Manisa, Şehzade Sarayı, Sultan Camii, Tasvir

Abstract: In the 16th century, we have very limited information about the life of Üdî, who is known to have lived as a slave during the reign of II. Selim and Prince Murad. The information about him consists of the information he gave in the masnavi of *Mâcerâ-yı Mâh*, which is an autobiographical work. Üdî, who was with Prince Selim in Manisa, fell out of favor with Prince Selim because of an unknown reason, was dismissed from his duty and lost his reputation. When he could not see the friendship he expected from his close friends, he left Manisa and went to Cairo with a friend and stayed there for a while. Afterwards, Üdî left Cairo to return to Manisa by the order of Prince Selim, who gathered his slaves to fight Prince Bayezid, stopped by Damascus and Aleppo, and then returned to Manisa via the Konya road. Üdî, desiring to describe Sultan II. Selim and Prince Murad, that is, "mihr and mah", the work, which he completed on behalf of Selim in 1567-68, is very valuable in terms of both revealing the poet's own adventure and depicting the cities he visited and stayed in. In this paper, it will be focused on how the beauties of Manisa, which has been admired by Üdî since its entrance into Manisa, the palace of Prince Selim, the Sultan Mosque and the rose garden are depicted. Thus, it will be tried to draw a picture of 16th century Manisa from the eyes of Üdî.

Key Words: 16th century, Üdî, Mâcerâ-yı Mâh, Manisa, Şehzade Palace, Sultan Mosque, Description

Giriş

Daha önce Bizans toprakları içerisinde olup 25-26 Ekim 1313'te Regaip Kandili gecesi Alpaga oğlu Saruhan Bey komutasındaki ordu tarafından fethedilerek Saruhanoğulları Beyliği'nin merkezi hâline getirilmiş olan Manisa, Yıldırım Bayezid'in (ö. 1403) 1389-1390'daki askerî harekâtı sırasında Osmanlı idaresi altına girmiştir. II. Murad (ö. 1451) döneminde bölgede çıkan çeşitli münferit ayaklanmaları bastırmak ve sukûneti sağlamak amacıyla II. Murad'ın oğlu Alaaddin Ali (ö. 1443) bu bölgeye gönderilmiş (841 / 1437) ve bu

görevlendirmeden sonra Manisa Osmanlı'nın en önemli merkezlerinden biri hâlini almıştır.¹ Özellikle XV. asrın ikinci yarısından XVI. asrın sonlarına kadar şehzadelerin tecrübe kazandıkları ve sancak beyliği görevini ifa ettikleri bir merkez olan Manisa'da ondan fazla şehzade yetişmiş ve bu şehzadelerin bir kısmı Manisa'daki bu görevlerinden sonra tahta çıkarak dünyaya yön vermişlerdir.²

Bilindiği üzere XV. asırda Sultan II. Murad tahttan feragat edip yerine II. Mehmed'i tahta geçirince kendisi de Manisa'da istirahate çekilmiştir. Tekrar tahta geçtiğinde ise oğlu II. Mehmed'i (1447-1451) Manisa sancak beyliğiyle görevlendirmiştir. Daha sonra ise sırasıyla Şehzade Mustafa (1452-72), Abdullah (?-1482), Şehinşah (1490?-1503), Korkut (1503-1507; 1511-1513), Âlemşah (1503-1504), Mahmud (1505-1507), Süleyman (Kanuni, 1513-1520), Mustafa (1533-1541), Mehmed (1542-1543), II. Selim, (1549-1558) ve III. Murad'ın (1561-1574) Manisa'da sancakbeyliği vazifesini deruhte ettikleri bilinmektedir.³ Böylece sancak merkezi olarak kullanılan Manisa imar edilmiş, camiler, medreseler yapılmış, kültür hayatı kuvvetlenmiş, âlim, şair, devlet adamı olarak pek çok şahsiyet yetiştirmiştir. Özellikle Sultan II. Murad'ın Manisa'da bulunduğu 949 / 1445 yılında kendisi için bir saray yaptırmasının şehre ayrı bir kimlik kazandırdığını söylemek mümkündür. Etrafında hizmetliler için de binalar yapılmış olan söz konusu saray, geniş bir alanı kaplıyordu. Şehzadeler kışın bu sarayda oturur, yazın şehrin havası sıcak ve ağır olduğundan Bozdağ ya da diğer adıyla Manisa (Spil) dağında yaptırıldıkları küçük saraylarına çıkarlardı.⁴

Birçok şehzadenin yetiştiği bir merkez olması hasebiyle Manisa, başta padişah ve eşleri olmak üzere, şehzadelerin de önemle üzerinde durduğu; gerek kültürel gerekse mimari yönden zenginleştirilmeye gayret gösterilen bir sancak hâlini almıştır. Hâl böyle olunca dönemin şair ve müellifleri de bu şehre kayıtsız kalmamış, manzum veya mensur eserlerde Manisa'ya dair methiyelerini tasvirlerle ifade etmişlerdir. Söz konusu eserlerde Manisa'ya dair tasvirleri, başta seyahatnameler⁵ olmak üzere divanlar,⁶ şehrengizler⁷ ve diğer manzum, mensur eserlerde bulmak mümkündür.

¹ Feridun Emecen, "Manisa", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, C. 27, 578.

² Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, (Ankara: TTK Yay., 1989), 26-27.

³ Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 27; Mehmet Doğan, "Manisa'da Sancakbeyliği Yapan Osmanlı Tahtının Bahtsızları", *Geçmişten Günümüze Manisa (Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi)* içinde, (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, 2018), C. I, 323.

⁴ Çağatay Uluçay, "Manisa, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), C.7., 292-293. Ayrıca bk. Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhtiler*, (Ankara: MEB Yay., 1996), 181.

⁵ Seyahatnamelerde işlenen Manisa tasvirleri için bk. Eylem Güzel, "Seyahatname ve Gravürlerde Manisa", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/29, (2017): 287-308, erişim tarihi: 15 Ağustos 2022, <https://turkishstudies.net/>

⁶ Divanlarda geçen Manisa tasvirleri için bk. Mahmut Kaplan, "Nâbî'nin Manisa Güzellemesi", *Hikmet Şairi Yüsun Nâbî* içinde, (Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2012), 117-121; Hanife Dilek Batislam, "Nâbî'nin Manisa Kasidesi", *Nâbî'ye Armağan Ölümünün 300. Yılında* içinde, ed. Çetin Derdiyok-Dilek Batislam, (Ankara: TDK Yay., 2016), 13 -29; Bilal Elbir-Esra Yılmaz, "Klasik Edebiyata Yansıyan Yönüyle Manisa", *Geçmişten Günümüze Manisa (Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi)* içinde, (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, 2018), 1597-1606; Fatih Koyuncu, "Divan Şairlerinin Gözüyle Manisa", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan* içinde, ed. H. İbrahim Delice-Mehtap Erdoğan Taş-Hakan Yekbaş, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., 2019), 489-498.

⁷ Manisa şehrengizleri için bk. Fatih Tıgılı, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmî'i'nin Manisa Şehrengizi" *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39/39, (2008): 229-248; Büşra Çelik, "Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 19/39, (2018): 223-290, 12 Ağustos 2022, <https://tkidergisi.com/>

17. yüzyılda Manisa'yı ziyaret eden Hollandalı seyyah ve ressam Cornelis de Bruyn'un "Manisa" adlı gravürü ve gravürün en solunda Üdî'nin de tasvir ettiği kayıp Manisa Şehzade Sarayı ayrıntısı.⁸

16 asra ait Manisa tasvirlerini eserine dâhil eden, şehre dair duygularını ve düşüncelerini samimi ifadelerle dile getiren bir şahsiyet de Manisa'da uzun bir süre yaşayıp sancak beylikleri zamanında ilk önce şehzade Selim (II. Selim), daha sonra ise Şehzade Murad'ın (III. Murad) bendeliğini yapan şair Üdî'dir. Bu çalışmada, Manisa'dan zorunlu bir şekilde ayrılmak durumunda kalıp Mısır'a giden Üdî'nin Manisa'ya tekrar döndüğünde şehre girişinden itibaren Manisa'nın yeni görünümüne nasıl hayran kaldığını, Manisa şehrinin güzelliklerini, Şehzade Selim'in içinde bulunduğu sarayı, Sultan Camii'ni ve gül bahçelerini *Mâcerâ-yı Mâh* adlı mesnevisinde ne şekilde tasvir ettiği üzerinde durulacaktır. Böylece 16. asırda Üdî'nin gözünden Manisa'nın panoraması çizilmeye çalışılacaktır.

Üdî'nin Hayatı ve *Mâcerâ-yı Mâh* Mesnevisi Üzerine

Sadece *Mâcerâ-yı Mâh* adlı mesnevisinden elde edilen bilgilerle hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Üdî'nin asıl adının ne olduğuyla ilgili elimizde net bir kayıt yoktur. İncinur Atik Gürbüz'ün 2011'de doktora tezi olarak sunduğu latife mecmuasında Üdî'ye ait olan bir gazelinin başlığında *Üdî Beg* şeklinde adının zikredilmesi dışında, Üdî'nin adına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.⁹ Söz konusu şiirin, Üdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde de bulunduğunu söylemek gerekir. Şairin Üdî mahlasını nereden aldığına dair bilgi de yine *Mâcerâ-yı Mâh* isimli mesnevisinden elde edilmiştir. Buna göre şair, Üdî mahlasını Manisa'daki şehzadeligi sırasında II. Selim'in meclis-i hâsında ud çalması dolayısıyla almıştır.¹⁰

Üdî'nin, yine *Mâcerâ-yı Mâh*'ta anlattıklarından hareketle, Sultan II. Selim'in şehzadeligi sırasında Manisa'da bulunduğunu, onun meclislerinde ud çaldığını, udun yanı sıra beş farklı saz çalmayı bildiğini, daha sonra -eğer şairane bir tasarruf değilse bir aşk yüzünden ortaya çıkan derbeder hâli nedeniyle- sultanın hizmetinden uzaklaştırıldığını, Mısır'a gittiğini, Şehzade

⁸ Güzel, "Seyahatname ve Gravürlerde Manisa", 292'den naklen. bk. Cornelis de Bruyn, *Reizen van Cornelis de Bruyn*, Delft, 1698, 26, erişim tarihi: 15 Ağustos 2022, <https://turkishstudies.net/>

⁹ İncinur Atik Gürbüz, "Mecmû'a-i Letâ'if", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011), 1029.

¹⁰ Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, "Üdî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2020, erişim tarihi: 05.07.2022, <http://tei.yesevi.edu.tr/madde-detay/udi>

Bayezid'le Şehzade Selim arasında taht yüzünden çıkan anlaşmazlık sırasında Şehzade Selim'in buyruğuyla Manisa'ya döndüğünü, iki şehzade arasında Konya yakınlarında yapılan savaş esnasında Şehzade Selim'in yanında bulunduğunu, Şehzade Selim'in galibiyetiyle birlikte mehterbaşı olarak atandığını ve son olarak kendi isteği üzerine Şehzade Murad'a kul olarak verildiğini öğrenmekteyiz.¹¹

Üdî'nin hayatına dair eldeki bu muhtasar bilgiden sonra *Mâcerâ-yı Mâh* adlı mesnevisi hakkında da kısaca bilgi vermek gerekirse; *Mâcerâ-yı Mâh* adlı eserin tek nüshası Müjgan Cunbur tarafından 1985 yılında tespit edilmiş ve bir makale ile tanıtılmıştır.¹² Eserin çevriyazılı metni ise Fatma Sabiha Kutlar tarafından bir incelemeyle birlikte 2005 yılında yayımlanmıştır.¹³ Sultan II. Selim ile Şehzade Bayezid'i yani "mihir ile mâh"ı da vasfetmek arzusuyla Sultan II. Selim adına 975 / 1567-68'te tamamlanan eser, *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. 1270 beyit uzunluğundaki eldeki nüshanın kimi sayfalarının kopuk olmasına dayanılarak metnin muhtemelen 1400 beyit olduğu ifade edilmiştir.¹⁴

Klasik mesnevi formunda kaleme alınan *Mâcerâ-yı Mâh*'ta, hem olayın kahramanı hem de anlatıcısı konumunda olan Üdî'nin başından geçen bir aşk macerası anlatılmaktadır. Dolayısıyla eser, otobiyografik bir nitelik de taşımaktadır. Üdî, parçalı metin özelliği gösteren eserinde sadece âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi anlatmakla yetinmemiş, bireysel hayatına ilişkin ayrıntulara, tarihe tanıklık edebilecek olaylara da yer vermiş ve hepsinden önemlisi hikâyeyi çarpıcı bir sonla noktalamıştır. Âşığın sevgiliden vazgeçmeye razı olması ve onun bir başkasıyla birlikteliğinden mutlu olması şeklindeki bu son, eserin en dikkat çekici yanıdır.¹⁵

Sayılan bu özelliklerinden başka *Mâcerâ-yı Mâh*, Üdî'nin Kahire'den Manisa'ya dönüşünde şehre girer girmez edindiği izlenimlerin yanı sıra şehrin en önemli mekânları olarak kabul gören Sultan Camii ile Manisa'nın kayıp sarayı olarak bilinen Şehzade Sarayı ve etrafta düzenlenmiş çiçek bahçelerinin tasvirlerini yapması açısından kıymetlidir. Söz konusu bu tasvirler, şehzadeler şehri olarak kabul gören Manisa'nın o dönemde yetişmiş ve bahse konu olan mekânları görmüş bir şairin gözüyle tasvir edilmesi bakımından da oldukça değerlidir.

***Mâcerâ-yı Mâh* Mesnevisinde Manisa Tasvirleri**

Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde Manisa özelinde yapılan tasvirler ve bu tasvirlerden Üdî'de hasıl olan duygular, mesnevinin 619-651. beyitleri arasında geçmektedir. Bahse konu bu tasvirler, Üdî'nin Kahire'de maşuku Mâh'la mutluluk içerisinde geçen bir vakitte şehre aniden bir haberin geldiği bölümün hemen akabinde başlar. Eserin başkahramanları olan âşık ile maşukun mutluluğunu yarıda kesen bu haber, Şehzade Selim'den gelmiş bir buyruk haberidir. Buna göre babaları Kanuni Sultan Süleyman (ö. 1566) henüz sağ iken Şehzade Selim (II. Selim) ile kardeşi Şehzade Bayezid arasında taht mücadelesi başlamış, dolayısıyla araları açılmış ve savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle Şehzade Selim, kardeşiyle savaşı göze alarak ülke sathında bulunan bütün kullarına ve sipahilerine kendisi etrafında toplanmaları için buyruk göndermiştir. Bu buyruğu alır almaz âşık / Üdî, Kahire'ye gelen bu emre boyun eğmek zorunda kalmış ve ağlaya ağlaya da olsa gitmesi gerektiğini sevgiliye ifade etmiştir. Üzüntü içerisinde yollara revan olan âşık, ilk önce Kahire'den Şam'a, oradan da Halep'e geçmiştir. Halep'te çok kısa bir süre konakladıktan sonra ise Manisa'ya doğru yola çıkmış ve nihayet daha önce âdeta kaçarcasına ayrıldığı şehir olan Manisa'ya tekrar dönmüştür. Bahse konu olan bu yolculuğun ardından Şehzade Selim'in arzusuyla Manisa'ya tekrar döndüğünü mesnevide aşağıdaki beyitle itiraf eden Üdî, bu beytin ardından birkaç yıl aradan sonra döndüğü Manisa'ya ve değişen çehresine dair tasvirlerini dile getirmiştir:

¹¹ Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, *Üdî, Mâcerâ-yı Mâh*, (Ankara: KTB Yay., 2017), 40-41, erişim tarihi: 05.07.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195589/udi-macera-yi-mah.html>

¹² Müjgan Cunbur, "Üdî ve Mâcerâ-i Mâh Adlı Eseri", *Erdem* I/1, (1985): 187-198.

¹³ Fatma Sabiha Kutlar, *Üdî, Mâ-cerâ-yi Mâh*, (Ankara: Öncü Kitap Yay., 2005).

¹⁴ Cunbur, "Üdî ve Mâcerâ-i Mâh Adlı Eseri", 196.

¹⁵ Kutlar Oğuz, *Üdî, Mâcerâ-yı Mâh*, 41.

*meger bir gün müyesser etdi ol şâh
erişdüm şehr-i Mağnisaya nâ-gâh* (b. 614-619)¹⁶

Kaynaklar, 16. asırda Manisa şehrinin hemen her yanının bağlık-bahçelik olduğunu, halkının büyük bir kısmının bağcılıkla iştigal ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, şehir civarındaki koruların da oldukça önemli bir yer tuttuğu kaydedilmekle birlikte şehrin ihtişamlı dağı olan Manisa dağındaki koruluğa da “Koruy-ı Cebel” adı verilmiştir.¹⁷ İşte Manisa’ya girer girmez şehrin değişime uğrayarak güzelleştiğini gören Üdî, şehrin bu güzelliklerine kayıtsız kalmayarak bu durumu mesnevisinde benzetmelerle ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Şehre ilk girişini dile getirdiği beyitlerde Üdî, şehrin her köşesinin cennet gibi imar edildiğini, şehri süsleyen bahçelerde açılan her goncanın cennet hurilerine benzediğini, şehrin her tarafından temiz suların aktığını ve her tarafının gül ve erguvanlarla bezendiğini ifade etmiştir:

*temâşâ eyledüm çün ol diyârı
müzeyyen etmiş idi anı Bârî
sanasın cennet-i ma‘mûra dönmiş
anuñ her gonçesi bir hûra dönmiş 5
akardı sû-be-sû âb-ı revânı
açılmışdı ser-â-pâ ergavânı* (b. 620-622)

Şehrin en dikkat çeken yönlerinden olan bağ ve bahçelerindeki güllere özel bahis açan Üdî, şehirde yetişen güllere atıfta bulunacak şekilde bu güllerin her birisini gönül çeken bir sevgiliye benzetmiştir. Üdî, bu güller arasında ise içi kırmızı, dışı veya yaprak kenarları sarı olan ve gül-i rânâ cinsi gülleri nazara vermiştir. Malum olduğu üzere divan edebiyatında gül-i rânâ, güzel, latif, hoş, oynak, iki yüzlü özellikleriyle sevgiliye benzetilmesinin yanı sıra¹⁸ içi kan ağlayan, dışı sararıp solan âşığı temsilen kullanılır ki mesnevinin geneline bakıldığında Üdî’nin durumunun da divan edebiyatında bahsi geçen âşıklardan çok da farklı olmadığı görülür:

*gül-i ra'nâ gibi her dil-beri hûb
niçe gül belki andan dahı mahbûb* (b. 623)

Yukarıda da bahsi geçtiği gibi Manisa’nın nebatî güzelliklerine dikkatleri çeken ve bu güzellikleri metheden Üdî, tüm bu güzellikleri cennete; güzellikleri müşahede eden kadın ve erkekleri ise cennetteki huri ve gilmanlara teşbih etmiştir. Bilindiği gibi klasik Türk edebiyatında sevgilinin yaşadığı mekânlar, çoğunlukla nebat ve çiçek bahçeleriyle adlandırılır. Bunlar gül-zâr, gülşen, gül-istân, çemen-zâr, sebze-zâr, lâle-zâr, şükûfe-zâr, bû-sitân ve bağçe / bahçe anlamında kullanılan bağ gibi adlandırmalardır. İşte Üdî’nin methederek tasvir ettiği Manisa’nın bağ ve bahçeleri de müstakbel bir sultan (sevgili) olan şehzadenin bulunduğu cennet-âsâ bahçelerdir ve bu bahçelerin güzelliğini tamamlayan en önemli unsur da cennetteki Tübâ ağacının bile hürmet edip baş eğebileceği servi ağaçlarıdır:

*anuñ her bâğı olmuş bâğ-ı rıdvân
içinde seyr ederler hûr ü gilmân
salınsa nâz ile her serv-i bâlâ
cinândan baş egerdi aña tûbâ* (b. 624-625)

Beyitlerin devamında Manisa bahçelerini süsleyen en önemli çiçeklerden olan güle ayrı bir bahis açan Üdî, çiçeklerin sultanı olarak gördüğü güle dair olağanüstü tasvirlerle gitmiştir.¹⁹

¹⁶ Mesneviden örnek olarak alıntılanan beyitler için bk. Kutlar Oğuz, *Üdî, Mâcerâ-yı Mâh*, 48-161.

¹⁷ bk. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 70.

¹⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, (İstanbul: MEB Yay., 2004), 243; Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, (Ankara: Dün Bugün Yarın Yay., 2021), C.5, 387-388.

¹⁹ Güle dair farklı benzetmeler için bk. İlyas Yazar, “Necâî Bey’in Gazellerinde Açan Çiçeklerin Sultanı ‘Gül’”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, (2009): 2371-2372, erişim tarihi: 20 Ağustos 2022, <https://turkishstudies.net/>

Şairin hamisi II. Selim'e atfen söylendiğini düşündüğümüz bu tasvirlerle göre gül, çiçeklerin sultanı olarak ağaçların çadır kurduğu otağında zümrütten (çimenlik) tahtına oturmuştur.²⁰ Tahta geçmiş olan gül için bülbüller servi ağacına çıkıp hutbe okumuştur. Veziri lale, nedimi sümbül, kadim dostu menekşe olan bu sultanın duacısı (duâgû) ise zambaktır:

*müzeyyen olmuş idi cünd-i ezhâr
çetirler kurmuş idi hayl-i eşcâr*

*geçüp taht-ı zümür-rüd-fâmına gül
okurdu hutbesin serv üzre bülbül*

*vezîri lâle vü sünbül nedîmi
benefşe hod anuñ yâr-ı kadîmi*

*du'â eyler el açup aña zanbak
du'âcı olmağa hem aña elyak (b. 626-629)*

Yukarıda zikredilen temsili tasvirlerden hareketle aslında şairin 16. asırda Manisa'da yetiştirilen çiçek çeşitleri hakkında bilgi verdiğini de söylemek mümkündür. Beyitlerin devamında Manisa'nın sahip olduğu diğer çiçek ve bitkilerin adlarını zikretmeye devam eden Üdî, Manisa'nın kendine has özellikleriyle meşhur olan ve şehrin hemen her yerinde görülebilen laleler başta olmak üzere, yasemin ve buhurumeryem çiçeklerine de dikkatleri çekmiştir:

*temâşâ eyledüm zülf-i nigârı
kamu ezhâruñ olmuş yâdigârı*

*bezenmiş lâlelerle sahn ü sahrâ
tonanmışdı şekâyıklar ser-â-pâ*

geyüp tâc-ı serini yâsemenler

dökilmiş pâyına sîmîn semenler

*bahûr-ı meryemüñ bûyı ser-â-ser
bu deyr-i 'âlemi kılmış mu'attar (b. 630-633)*

Bu beyitlerden sonra yaşadığı dönemde Manisa'nın en kıymetli yapılarından biri olan Şehzadeler Sarayı'na sözü getiren Üdî, sarayın görsel özelliklerini tasvir etmiştir. Malum olduğu üzere, Osmanlı Devleti ya da Osmanlı'nın sarayı denince akla gelen ilk saray, Topkapı Sarayı'dır. Daha sonra yapılan Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Sarayı ve diğer saraylar, İstanbul'un en nadide saltanat sarayları olarak bilinir. Ancak Osmanlı taşra sarayları denildiğinde akla gelen bir saray vardı ki bir şehzade eğer o sarayda bulunuyorsa, hayatta olan padişahтан sonra gelecek olan yeni padişahın o kişi olacağı kuvvetle muhtemeldi. İşte *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde bahse konu olan bu saray, Manisa Şehzade Sarayı, Manisa Sarây-ı Âmire veya Manisa Şehzadegân Sarayı şeklinde adlandırılan saraydır. Tarih içerisinde Manisa'nın merkezinde XV. yüzyılın ortalarında Sultan II. Murat döneminde yaptırılan bu saray ve külliyesi, Fatih Sultan Mehmet döneminde genişletilmiş ve daha sonra bu külliye yeni yapılar eklenmiştir. Ancak maalesef bu saray, henüz bilinmeyen sebeplerden dolayı yangınlar geçirmiş ve nihayetinde yıkılmıştır ki günümüze yok denecek kadar az kalıntısı kalmıştır.²¹ Üdî'nin saraya dair zikrettiği ilk beyitlerde sarayın kusursuz olduğu, İran'ın büyük hükümdarlarından Hüsrev ve Dârâ'nın saraylarını andırıldığını ve bu sarayı gördükleri takdirde cennet hurilerinin bile kıskanacağını şu beyitlerle ifade etmiştir:

²⁰ Söz konusu temsil için bk. Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı -Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, (İstanbul: Ötüken Yay., 1992), 32.

²¹ Sarayın tarih içerisinde, yangın ve fırtına gibi sebeplerden dolayı zamanla harabeye döndüğüne dair çeşitli vesikalar için bk. M. Çağatay Uluçay, *Manisadaki Sarây-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi*, (İstanbul: Resimliay Matbaası, 1941), 29-52.

*serây-ı Hüsrev [ü] Dârâ idi ol
o şâh-ı 'âleme me'vâ idi ol*

*kusûr-ı bî-kusûrı cennetâsâ
aña reşk eyler idi görse havrâ (b. 635-636)*

Bu beyitlerden sonra sarayın tasvirine başlayan Üdî, özellikle sarayın havuzuna ve nakışlarına dikkatleri çekmiştir. Sarayın zemin ve tavanlarının türlü renklerle bezendiğini söyleyen müellif, bu nakışları Çin'in meşhur nakkaşı Mânî'nin *Erjeng* adlı eserinde bulunan nakışlara benzetmiş ve bu nakışların da sanat bakımından o kadar yüksek olduğunu vurgulamıştır:²²

*kamu nakş-ı zemîn ü âsumânı
o havz-ı dil-güşâ derc etmiş anı*

*görünür cümle nakş-ı kasr pür-reng
sanasın bahs eder Mânîle Erjeng (b. 637-638)*

Beyitlerin devamında sarayın kemerlerine değinen şair, bu kemerlerin olağanüstü bir yüksekliğe sahip oluşuna vurgu yapmıştır. Sarayın kemerlerinden sonra ise saraya dâhil olan ve içinde türlü çiçeklerin, goncaların ve servi ağaçlarının bulunduğu bahçeden dem vurularak bahçeyi cennete; bahçede dolaşan erkek ve kadınları ise yine huri ve gılmanlara benzetmiştir:

*çıkup her tâk-ı a 'lâsı semâya
semâda ta'n eder her câmi aya*

*o bâğ-ı pür-letâfet anda gûyâ
olupdur hür ile gilmâna me'vâ*

*anuñ her gonçesi bir hûba dönmiş
ser-â-ser servler mahbûba dönmiş (b. 639-641)*

Saraya dair bu tasvirinden sonra tekrar Manisa şehri hakkındaki görüşlerini dile getiren şair, cenneti andıran güzelliklerle dolu olan bu şehirde yaşayan insanların da son derece nezaket sahibi olduğunu,

*behişt-âsâ o şehri pür-letâfet
kamu halkı olupdur pür-zarâfet (b. 644)*

beytiyle ifade etmiştir.

Beyitlerin devamında Manisa'nın en önemli camilerinden biri olan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan (ö. 1534) tarafından 928 / 1522'de inşa ettirilen Sultan Câmiî²³ ile ilgili tasvirler yapan Üdî, caminin sanatsal yönüne dikkat çekmiş ve caminin mimarı olup klasik Osmanlı mimarisinin ilk baş mimarı olarak bilinen Acem Ali'yi (ö. 1537 [?]) yaptığı bu cami dolayısıyla methetmiştir.²⁴ Bu övgüden sonra caminin kubbesinin âdetâ Satürn gezegeni gibi yüksek olduğunu, şehrin üzerine doğan güneşin dahi ancak kubbenin üzerini aştıktan sonra Manisa'ya ışık saçabildiğini ve camiyi aydınlatan her bir pencerenin ise gökyüzündeki ay gibi parladığını vurgulanmıştır:

²² Bazı kaynaklarda Erjeng'in şahıs ismi olduğu zikredilse de Erjeng, Çin'in meşhur nakkaşı olan Mânî'nin gökten inen bir mucize olarak müritlerine gösterdiği ve "Nigâr", "Nigâr-hâne" ve "Nigâristan" adlarıyla da anılan resim mecmuasına verilen isimdir. Hatta Mânî'nin bir peygamber ve Erjeng'in de onun peygamberliğinin ispatı için kendisine verilmiş bir mucize olduğu inancı mevcuttur. Edebiyatta çoğu zaman Mânî ile birlikte, sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılırken burada şair sarayın güzelliğini anlatmak için kullanmıştır. bk. Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 345-46; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul Kapı Yay., 2012), 140.

²³ M. Çağatay Uluçay, *Manisa Tarihi I*, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939), 99.

²⁴ Caminin mimarı için bk. Zeki Sönmez, "Acem Ali", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1988) C. 1, 322.

*hem anuñ câmi'-i sultânî câmi'
sanâyi'le pür etmiş anî sâni'*

*olupdur kubbesi san burc-ı keyvân
tulû' eylerdi andan şems-i tâbân*

*anuñ her câmi dönmiş gökde aya
nitekim kubbesi tâk-ı semâya (b. 645-647)*

Caminin kubbe ve pencerelerine dair yaptığı bu tasvirten sonra caminin minarelerine değinen Ūdî, bu minarelerin oldukça yüksek olması dolayısıyla minarelere çıkan kişinin mutlaka kendini halatla bağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak ise bu yüksek minarelerden okunup gönle ve ruha şifa vesilesi olan ezan seslerine değinen şair, bu ezanlar sayesinde insanların huzur bulduğunu vurgulamıştır. Bu tasvirlerden sonra etrafını temaşa ederek Şehzade Selim'in makamına çıktığını ifade eden Ūdî, şu beyitlerle Manisa'ya dair tasvirlerini tamamlamıştır:

*erişüp her menâre âsumâna
çıkan muhtâc olurdu rîsmâna*

*mü'ezzinler ne dem k'etse hoş-elhân
gîdâ-yı rûh olurdu kuvvet-i cân*

*göñül kim eyler idi âh ü efgân
işidüp ol sadâyı oldu şâdân*

*temâşâ eyledüm çün ol diyârı
hemân kaldı görem ol tâc-dârı (b. 648-651)*

Sonuç

Mâcerâ-yı Mâh, Ūdî'nin kendi hayatı ile ilgili son derece değerli otobiyografik bilgileri vermesinin yanı sıra Kahire'den Manisa'ya dönüşünde şehri ve şehrin en önemli mekânları olarak kabul gören gül bahçelerini, şehrin içinde çeşitli ağaç ve çiçeklerle süslenmiş mesire alanlarını, Manisa'nın kayıp sarayı olarak bilinen Manisa Şehzade Sarayını ve son olarak Sultan Camii'ni tasvir etmesi açısından kıymetlidir. Söz konusu bu tasvirler, şehzadeler şehri olarak kabul gören Manisa'nın 16. asırda yetişmiş ve bahse konu olan mekânları görmüş bir şairin gözüyle tasvir edilmesi açısından da oldukça değerlidir.

Mâcerâ-yı Mâh'ın 619-651. beyitleri arasında geçen ve çalışmamıza konu olan Manisa tasvirleri, Ūdî'nin Kahire'de maşuku Mâh'la mutluluk içinde ayş ü işretle geçen bir vakitte, Şehzade Selim'den ani bir haberin geldiği bölümün akabinde başlamış; Manisa'nın güzel sesli müezzinlerinin Sultan Camii minarelerinden okudukları ezan seslerine yapılan övgüyle bitirilmiştir.

Müellifin Manisa'ya dair yaptığı tasvirler incelendiğinde söz konusu tasvirlerin hemen tamamında gerek Manisa'ya duyduğu sevgiyi gerekse o şehri güzel ve anlamlı kılan ve çok yakın bir zaman sonra sultan olacak olan şehzade Selim'e duyduğu muhabbetin yansımalarını görmek mümkündür. Zira Ūdî'nin yaptığı bahçe, gül, çadır benzetmelerine bakıldığında Sultan Selim'in tahta çıkacağını önceden okuyucuya remizlerle sunduğu izlenimi vermektedir.

Son olarak vurgulamak gerekir ki bir edebî eser olarak *Mâcerâ-yı Mâh*'ta bilhassa şehrin kayıp Şehzade Sarayı'na dair önemli bilgilerin ve tasvirlerin bulunması, özellikle şehir ve sanat tarihi araştırmacıları için yeni araştırma kapılarını aralayacak mahiyette olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu mesnevinin edebiyat-tarih ilişkisine de önemli ölçüde katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Atik Gürbüz, İncinur, "Mecmû'a-i Letâ'if", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı -Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme-*, İstanbul: Ötüken Yay., 1992.
- Batıslam, Hanife Dilek, "Nâbî'nin Manisa Kasidesi", *Nâbî'ye Armağan Ölümünün 300. Yılında* içinde, ed. Çetin Derdiyok-Dilek Batıslam, Ankara: TDK Yay., 2016, 13-29.
- Bruyn, Cornelis de, *Reizen van Cornelis de Bruyn*, Delft, 1698.
- Cunbur, Müjgân, "Ûdî ve Mâcerâ-i Mâh Adlı Eseri", *Erdem* I/1, (1985): 187-198.
- Çelik, Büşra, "Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 19/39, (2018): 223-290, 12 Ağustos 2022, <https://tkidergisi.com/>
- Doğan, Mehmet, "Manisa'da Sancakbeyliği Yapan Osmanlı Tahtının Bahtsızları", *Geçmişten Günümüze Manisa (Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi)* içinde, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, 2018, C. I, 323-329.
- Elbir, Bilal-Yılmaz, Esra, "Klâsik Edebiyata Yansıyan Yönüyle Manisa", *Geçmişten Günümüze Manisa (Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi)* içinde, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, 2018, 1597-1606.
- Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK Yay., 1989.
- Emecen, Feridun, "Manisa", *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yay., 2003, C. 27, 578.
- Güzel, Eylem, "Seyahatname ve Gravürlerde Manisa", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/29, (2017), 287-308. erişim tarihi: 15 Ağustos 2022, <https://turkishstudies.net/>
- İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Ankara: MEB Yay., 1996.
- Kaplan, Mahmut, "Nâbî'nin Manisa Güzellemesi", *Hikmet Şairi Yûsuf Nâbî* içinde, Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2012, 117-121.
- Koyuncu, Fatih, "Divan Şairlerinin Gözüyle Manisa", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan* içinde, ed. H. İbrahim Delice-Mehtap Erdoğan Taş-Hakan Yekbaş), Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., 2019, 489-498.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha, "Ûdî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2020, erişim tarihi: 05.07.2022, <http://tei.yesevi.edu.tr/madde-detay/udi>
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha, *Ûdî, Mâcerâ-yı Mâh*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017, erişim tarihi: 05.07.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195589/udi-macera-yi-mah.html>
- Kutlar, Fatma Sabiha, *Ûdî, Mâ-cerâ-yi Mâh*, Ankara: Öncü Kitap Yay., 2005.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), İstanbul: MEB Yay., 2004.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay., 2012.
- Sönmez, Zeki, "Acem Ali", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., C. 1, 1988, 322.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Klavuzu*, Ankara: Dün Bugün Yarın Yay., 2021.
- Tıgılı, Fatih, "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmî'î'nin Manisa Şehrengizi", *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39/39, (2008): 229-248.
- Uluçay, Çağatay, "Manisa, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978, C.7., 292-293

Uluçay, M. Çığatay, *Manisa Tarihi I*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939.

Uluçay, M. Çığatay, *Manisadaki Sarây-i Âmire ve Şehzadeler Türbesi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1941.

Yazar, İlyas, "Necâtî Bey'in Gazellerinde Açan Çiçeklerin Sultanı 'Gül'", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/8, (2009): 2371-2372, erişim tarihi: 20 Ağustos 2022, <https://turkishstudies.net/>

Summary

Little is known about the life of Ūdî, who lived as a slave of Sultan Selim (Selim II) and Prince Murad (Murad III) in the 16th century. All information about his life has been obtained from the work named *Mâcerâ-yı Mâh*, which is the only identified work of Ūdî and was completed in 1567-68 in the name of Sultan Selim. According to this, Ūdî, who was with Prince Selim in Manisa, lost the reputation he had received from Prince Selim for an unknown reason and was dismissed from his duty. When he could not see the friendship he expected from his close friends, he left Manisa and went to Cairo with a friend and stayed there for a while. Ūdî later left Cairo to return to Manisa by order of Prince Selim, who gathered his slaves to fight against Prince Bayezid, stopped at Damascus and Aleppo, and then returned to Manisa via Konya road.

Ūdî made the depictions of Manisa, which is the subject of our study, between the 619-651 couplets of the *Mâcerâ-yı Mâh* masnavi. These depictions begin right after the part where news suddenly comes to the city, at a time when Ūdî was happily spent with his beloved Mâh in Cairo. This news, which interrupted the happiness of the protagonists of the work, Ūdî and his lover, is an order news from Prince Selim. Accordingly, while their father, Suleiman the Magnificent, was still alive, a struggle for the throne began between Prince Selim and his brother Prince Bayezid, so they broke up and war became inevitable. For this reason, Prince Selim, risking war with his brother, sent orders to all his slaves in the country to gather around him. As soon as he received this order, Ūdî had to submit to this order that came to Cairo and cried out that he had to go to his beloved. Ūdî, who set out in sadness, first went from Cairo to Damascus and from there to Aleppo. After staying in Aleppo for a very short time, he set out for Manisa and finally returned to Manisa, the city he had left for a while.

Ūdî, who saw that the city changed and became more beautiful as soon as he entered Manisa, did not remain indifferent to these beauties of the city and described this situation in detail in his masnavi. In *Mâcerâ-yı Mâh*, Ūdî gave extremely valuable autobiographical information about his own life. Moreover, when he returned from Cairo to Manisa, he visited Manisa and the rose gardens, the most important places of Manisa, the recreation areas decorated with various trees and flowers in the city, the Manisa Prince's Palace, known as the lost palace of Manisa, and finally the Sultan Mosque has depicted. These depictions are very valuable in that they are made through the eyes of a poet who lived in Manisa, known as the city of princes, in the 16th century and saw these places. When the depictions of the author about Manisa are examined, it is possible to see the reflections of both his love for Manisa and his love for the Prince Selim, who will make that city beautiful and meaningful and who will soon become a sultan. Because, when we look at the garden, rose and tent analogies made by Ūdî, it gives the impression that Sultan Selim presented the throne to the reader beforehand with rhymes. Finally, it should be emphasized that, as a literary work, it can be said that the presence of important information and descriptions of the lost Prince's Palace of the city in *Mâcerâ-yı Mâh* is of a nature to open the doors of new research, especially for city and art history researchers. In this context, it should be said that this masnavi also contributed significantly to the literature-history relationship.